

SOSYOLOJİ KÜRSÜSÜ'NÜN 50. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE. ZİYA GÖKALP

Muzaffer SENCER

Sosyoloji Kürsüsü'nün Ziya Gökalp tarafından kuruluşunun 50. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen bu törende, bizden önce konuşan yakınları ve meslekdaşları, onun değerini ve Türk Sosyal bilimler tarihindeki yerini belirtmiş bulunmaktadırlar.

Ziya Gökalp'in çalışmaları, biri eylemsel, diğeri düşünsel olmak üzere iki öbekte toplanabilir. Gökalp'in eylemsel önemi, bir öğretim üyesi olarak Üniversite de ilk kez sosyoloji öğretiminin temellerini atmış olmasındadır. Çağımızın bir "sosyoloji çağı" olarak nitelenebileceği göz önüne alınırsa, ülkemizde bu bilimin yarım yüzyıllık bir geleneğe sahip olmasında başlıca rolü oynayan Ziya Gökalp'in önemi daha bir açıklık kazanır. Gökalp'in bu yönü ayrıntılı bir şekilde ele alındığı için, biz konuşmamızı onun düşünsel alandaki uğraşlarının ağırlık merkezi olan "Türkçülük" kavramı çevresinde geliştireceğiz.

19. yüzyıl sonlarında Fransa'da ve diğer Batı ülkelerinde geçerlikte olan Durkheim Sosyolojisinin yöntem ve ilkelerini benimseyen Gökalp, "Türk Ulusu"nun tarihini ve sorunlarını sosyolojik açıdan ele alarak yorumlamaya ve bunlara çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Gökalp'in orijinalliğini, kullandığı yöntem ve bağlı olduğu sosyolojik sistemde değil, bu özel olgu ve sorunları temellendirmesinde aramalıdır.

Ayrı ırk ve ulüstan çeşitli azınlıkları içine alan Osmanlı İmparatorluğu, "Osmanlılık" ülküsüyle yapısındaki karmaşık unsurları bir ulusal birlik biçiminde kaynaştırmaktan uzak kalmıştır. Bu yüzden, çöküş yıllarında, İmparatorluğun dokusunu meydana getiren ayrı-cinsten unsurlar ulusal

bilinçlerine vararak ayaklanmışlar ve bağımsızlıklarına ulaşma yollarını aramışlardır. Osmanlı İmparatorluğunun temelini meydana getirdiği halde, yönetici kadro ve seçkinler tarafından küçümsenen, ticaret ve endüstri olanaklarını azınlıklara bırakmış olan Türkler, bir ulusal birlik ve ülküden yoksun kalmışlardır. Bu bakımdan, bağımlı ulusların İmparatorluktan birer birer koparak ayrılmalarının ve Balkan Savaşı yenilgisinin doğurduğu sarsıntıları “Osmanlı aydını” nı bir dayanak noktası, bir kurtuluş yolu bulmaya zorlamıştır.

İşte bu dönemlerde, Selânik'te çıkmaya başlayan “Genç Kalemler” dergisinde yayınladığı “Turan” adlı şiiriyle başlayarak Osmanlı aydınına ve Türk halkına bir ülkü aşılama çalışması yapan Ziya Gökalp olmuştur. “Turan” şiiriyle Gökalp, Türk Tarihini Atilla'lara, Celngiz'lere kadar uzatarak Osmanlı Tarihi çerçevesini kırmaya çalışmış,

“Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir : Turan”
mısralarıyla Türk Ulusu'nun “Mefkûre” sini dile getirmiştir.

Bu şiirle açtığı yolu izleyerek Ziya Gökalp, gerek diğer şiir ve makaleleriyle, gerekse bağlı olduğu “İttihat ve Terakki Cemiyeti” ndeki uğraşlarıyla Türk kültürünü ortaya çıkarmayı, Türk ülküsünü gerçekleştirmeyi görev edinmiştir. Türklerin ulusal bilinçlerini kazanabilmeleri yolunda çalışan Gökalp, 1923'de yazdığı “Türkçülüğün Esasları” adlı yapıtında; dil, sanat, ahlâk, hukuk, din, ekonomi, politika ve felsefe açısından Türkçülüğün programını çizmiştir.

Gökalp'e göre “ulus, kendine özgü bir kültüre sahip olan bir zümre” demektir. Bu yüzden kültür, tanımı gereği ulusaldır. Öte yandan Türk ulusu dini gereği İslâm ümmetindedir. Uygarlıksa uluslararasıdır ve ulusal bir nitelik taşımaz. Öyleyse ileri bir uygarlık olan Batı Uygarlığını benimsemek ulusal benliğimizi sakatlamaz. Bu duruma göre, Türk'ün parolası “Türk milletinden, İslâm ümmetinden, Garp medeniyetindenim” olacaktır. Bu formülle Gökalp, ulusun, “ümmet ve medeniyet” karşısındaki bağımsızlığını temellendirmektedir.

Yine Gökalp için, bir kültürün yaratıcısı ve taşıyıcısı halktır. O halde Türk kültürünü arayacağımız tek kaynak halkın kendisidir. Bu yüzden

bir ulusun aydın ve düşünürlerinden meydana gelen seçkinleri halka yönelmeli, halka uygarlığı götürmeli, buna karşılık halkın kültürünü benimsemelidir.

Yukarda belirttiğimiz yolda “Türkçülük ve halkçılık” ı temellendiren Gökalp’in, gerek Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma, gerekse Kurtuluş Savaşı yıllarında Türklük bilincinin ve ulusal ülkünün doğuşuna uygun bir ortam hazırladığı söylenebilir. Biricik dayanağını Anadolu’da bulan Kurtuluş Savaşının doğurduğu “Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti” halkçılık ve ulusçuluğu bir ilke olarak benimsemiş, yüzyıllarca bir ulusal birlikten yoksun kalmış olan Anadolu halkının gerçek bir ulus niteliği kazanması sırasında, Gökalp ve yarattığı çevrenin rolü büyük olmuştur. Gerek tarih, gerekse ülkü yönünden Türk ulusunun bilinçlenmesi yolundaki aksiyonları Gökalp’in düşünceleriyle tamamladığı ileri sürülebilir.

Bununla birlikte, Gökalp’in ümmet döneminden ulus dönemine geçiş sırasında gerçekten olumlu etkiler doğuran görüşleri, hâlâ yandaşlar bulan aşırı Türkçülük ve Turancılık akımlarına temel alınmak bakımından günümüz Türkiyesinde tutucu bir düşünüşe araç edilmektedir.

Ziya Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” nda, Türkçülük ve Turancılığın aynı kökten gelen ulusların kültürel ortaklığı dışında politik bir anlam taşımadığını belirttiği halde, çağımız dünyasının elverişsiz koşullarına al-dırmaksızın politik anlamda Turancılık ülküsüne yatkın bir akımın varlığı sezilmektedir.

Bu bakımdan bir yandan Türkçülüğün kapsamını kültür çerçevesiyle belirlerken, öte yandan imparatorluğun dağılma yıllarında bir Türk ulusu bilinci yaratma ve Türk ülküsünü gerçekleştirme yolunda arı bir Türk kültürünü arayan Gökalp’in fikirlerini birer doğma olmaktan kurtarmamız gerekir.

Gerçekten Batı’yla ilişkilerimizin zorunlu sonucu olarak Batı kültürünün kültürümüze kattığı çizgileri ayıklamak isteyen ve çağdaş kültürün benimsenmesi yolundaki hareketlere karşı bir direnme niteliği kazanan aşırı Türkçülük akımının, genellikle Gökalp’in dar anlamda yorumlanmış, kültürün ulusallığı görüşünden kalktığı görülmektedir.

Oysa çağımızda toplumların gittikçe açık toplumlar özelliği kazanması, kültürler arası ilişkilerin artması anlamına gelmektedir. Özellikle

basın-yayın araçlarının, başka bir deyimle kültür kalıplarının gelişmesi ve yaygınlaşması çeşitli ulusların kültürleri arasında bir alışverişe, bir ortaklığa varmakta ve herhangi bir ulusal kültürün çağdaş kültürden geniş çapta etkilenmesine yol açmaktadır.

Bu yüzden 20. yüzyılın ikinci yarısında, Türk düşünce tarihinde gerçekten önemli bir yer tutan Ziya Gökalp'i, kendisini hazırlayan koşullar ve zamanı içinde değerlendirmeye çalışmamız gerektiği kanısındayız.